

С. П. Яланська

yalanska@rambler.ru

Н. М. Атаманчук

nina.atamanchuk@gmail.com

Психолого–педагогічні аспекти проявів НАСИЛЛЯ В ДИТЯЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Yalanska S. P. Psychological and pedagogical aspects of violence in children's environment / S. P. Yalanska, N. M. Atamanchuk // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 37. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 474–483.

S. P. Yalanska, N. M. Atamanchuk. Psychological and pedagogical aspects of violence in children's environment. The study of the problem on violence among children is established to be very important. Children are not mostly protected, most vulnerable and almost completely dependent on the adults part of society. Violence causes the child with serious injuries, which have disastrous consequences for future physical and mental health. It is dangerous for the society because children who were victims or witnesses of violence, transfer that negative experience to their own lives.

Senior pupils' attitude towards different demonstrations of violence is defined. The results of the empirical research showed us, that most of the pupils: understand the violence as physical and psychical actions, directed against a personality; face street violence; get psychical insults from their parents as the way of punishment; sometimes have been humiliated, scoffed and hit by their peers, did not apply violence to their classmates or others; feel hurt and anger, when somebody humiliates, insults, hits or screams at them.

Some recommendations for teachers (class teachers) and parents are offered. Adults need to adjust not only the behavior of the children, but also monitor their behavior, because they are more often a role model for children. It is worthwhile to discuss the problem of violence; it will lead to the formation of similar concepts and ideas concerning the topic covered among both adults and children. One need to monitor the cases of violence among children, to identify children-aggressors, to organize systematic work of specialists with them.

Key words: violence in family, violence at school, street violence, parents, teachers, children, peers.

S. P. Yalanska – the scientific contribution of the co-author is 50%,
N. M. Atamanchuk – the scientific contribution of the co-author is 50%.

С. П. Яланська, Н. М. Атаманчук. Психолого-педагогічні аспекти проявів насилля в дитячому середовищі. Встановлено, що вивчення проблеми насилля в дитячому середовищі є досить актуальним. Діти є найнезахищенішою, найуразливішою й майже повністю залежною від дорослих частиною суспільства. Насильство завдає дитині тяжких травм, які мають згубні наслідки для подальшого фізичного та психічного здоров'я. Для суспільства це небезпечно тим, що діти, які були жертвами або свідками насильства, переносять цей негативний досвід до власного життя.

Визначено ставлення старшокласників до різних проявів насилля. Результати емпіричного дослідження показали, що переважна більшість учнів під насиллям розуміють фізичні та психологічні дії, спрямовані проти особистості; «зазнають насилля на вулиці»; найчастіше батьки застосовують моральні засоби покарання; інколи терпіли пониження, знуцання або побиття однолітків; особисто не здійснювали насилля над своїми однокласниками, знайомими; коли на них кричать, принижують, обзивають та б'ють виникають почуття образи, гніву.

Запропоновано рекомендації для вчителів (класних керівників) та батьків. Дорослі мають коригувати не лише поведінку дітей, а й слідкувати за своєю поведінкою, адже вони найчастіше, є прикладом для наслідування дітей. Варто обговорювати проблеми насильства, це призведе до формування аналогічних понять і уявлень відносно порушеної теми як у дорослих, так і у дітей. Потрібно контролювати випадки насильства серед дітей, виявляти дітей-агресорів, організувати системну роботу з ними фахівців.

Ключові слова: насилля в сім'ї, насилля в школі, насилля на вулиці, батьки, вчителі, діти, однолітки.

С. П. Яланская, Н. М. Атаманчук. Психолого-педагогические аспекты проявления насилия в детской среде. Установлено, изучение проблемы насилия в детской среде является весьма актуальным. Дети являются наиболее уязвимой и почти полностью зависимой от взрослых частью общества. Насилие наносит ребенку тяжелых травм, которые имеют пагубные последствия для дальнейшего физического и психического здоровья. Для общества это опасно тем, что дети, которые были жертвами или свидетелями насилия, переносят этот негативный опыт к собственной жизни.

Определено отношение старшеклассников к различным проявлениям насилия. Результаты эмпирического исследования показали, что подавляющее большинство учащихся: под насилием понимают физические и психологические действия, направленные против личности; «терпят насилия на улице»; чаще всего родители применяют моральные средства наказания; иногда терпели унижения, издевательства или избивания сверстников; лично не совершали насилие над своими одноклассниками, знакомыми; когда на них кричат, унижают, обзывают возникают чувства обиды, гнева.

Предложены рекомендации для учителей (классных руководителей) и родителей. Взрослым нужно корректировать не только поведение детей, но и следить за своим поведением, ведь оно чаще всего, является примером для подражания детей. Стоит обсуждать проблемы насилия, это приведет к формированию аналогичных понятий и представлений относительно затронутой темы как у взрослых, так и у детей. Нужно контролировать случаи насилия среди детей, выявлять детей-агрессоров, организовать системную работу с ними специалистов.

Ключевые слова: насилие в семье, насилие в школе, насилие на улице, родители, учителя, дети, сверстники.

Постановка проблеми. Усе більше уваги громадськість та науковці приділяють актуальній і болючій для українського суспільства проблемі насилля в дитячому середовищі. Це важко усвідомлювати, але в сучасному світі втрачається цінність людського життя. Декому навіть подобається бути жорстоким, і він вважає це розвагою, насолоджуючись стражданнями інших.

Будь-який вид насилля над дітьми призводить до порушення розвитку гармонійної особистості дитини. Проблема насильства над дітьми є досить актуальною та потребує вивчення, оскільки діти є найнезахищенішою, найуразливішою й майже повністю залежною від дорослих частиною суспільства. Насильство завдає дитині тяжких травм, які мають глибокі наслідки для подальшого фізичного та психічного здоров'я. Для суспільства це небезпечно тим, що діти, які були жертвами або свідками насильства, переносять цей негативний досвід до власного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, які стосуються соціально-педагогічних та правових аспектів проблеми жорстокого ставлення до дітей вивчали: Н. Абдель-Хаді, Н. Агарова, Т. Алексеев, Н. Асанова, К. Бабенко, О. Безпалько, В. Бондаровська, Ю. Василькова, Т. Василькова, О. Вінгловська, Я. Волавка, Н. Гайдаренко, А. Гетьман, А. Захаров, В. Квашис, Г. Кіреєв, А. Коголовська, І. Лисенко, К. Левченко, Н. Максимова, З. Малькова, Р. Мансудов, Г. Мінковський, М. Московка, В. Оржеховська, О. Руднева, Т. Сафонова, В. Ситаров, І. Фурманова, Е. Цимбал, Н. Щербак та інші.

Існують різні визначення поняття «насилля». Всесвітня організація охорони здоров'я запропонувала таке визначення насилля стосовно дітей: «насилля – це всі форми фізичного і/або емоційно жорстокого поводження, сексуальне насилля, зневага або зневажливе ставлення, комерційна або інша експлуатація, яка призводить до реальної або потенційної шкоди здоров'ю дитини, її життю, розвитку, достоїнству» [1].

Г.Н. Кіреєв під насиллям розуміє особливий тип відносин між людьми, які склалися у результаті протилежного ставлення до об'єктивних умов існування всього земного. Насилля існує там, де має місце привласнення, підкорення волі суб'єкта.

В.О. Ситаров зазначає, що насилля – це форма примушення з боку однієї групи людей (однієї людини) по відношенню до іншої групи (окремої людини) з метою набуття або зберігання певних вигод і привілеїв, завоювання політичного, економічного і будь-якого іншого виду панування.

Психологи стверджують, насилля – це дія, що порушує права і свободи людини, і часто заснована на неможливості захиститись. А жорстоке ставлення до дітей – це типовий прояв насильства по відношенню до дітей, яке може поставити під загрозу розвиток дитини і надати шкідливу дію на її фізичний, психосоціальний, емоційний і сексуальний розвиток, що призводить до сумних наслідків як з погляду суспільства в цілому, так і з погляду благополуччя дітей, зокрема [2, с.10–12].

Ю. Василькова, Т. Василькова, А. Захаров типовими причинами жорстокого поводження з дітьми в колективі вважають: боротьбу за лідерство; зіткнення різних субкультур, цінностей, поглядів і невміння толерантно ставитися до них; агресивність та віктимність; заздрість; відсутність предметного дозвілля; наявність у дитини психічних та фізичних вад [2, с. 22–23].

На думку Фурманова І.О., агресія виявляється у вигляді: роздратування, негативізму, злості, підозрливості, образи, вербальної агресії та іншого. Він переконаний, що найбільш небезпечною реакцією є фізична агресія – використання фізичної сили проти іншої людини [4].

Жертвою жорстокого ставлення у дитячому середовищі може стати будь-яка дитина. Але більш вразливими стають діти, які мають: фізичні недоліки (діти із вадами зору, слуху, руховими порушеннями), особливості поведінки (замкнуті, дуже активні), особливості зовнішності (руде волосся, веснянки, зайва вага тіла або худорлявість і т. ін.), відсутність досвіду життя в колективі (домашні діти), низький інтелект і труднощі у навчанні, матеріальні проблеми в сім'ї, неможливість батьків купити модні, гарні речі.

Діти, які постраждали від жорстокості та зневаги, мають низку специфічних психологічних рис: низька самооцінка, самотність, ізольованість, страх перед майбутнім, демонструють схильність до депресій, високий рівень ймовірності стресу, різні істеричні або депресивні симптоми.

Виклад основного матеріалу.

Мета статті – встановити, чи зазнавали учні насилля в сім'ї, школі, на вулиці та визначити їх ставлення до різних проявів насилля.

Дослідження було проведено у 2015-2016 рр. на базі ЗОШ І-ІІІ ступенів м. Полтава. В ньому брали участь 250 учнів 10-11 класів.

Щоб досягти поставленої цілі, ми використали опитування у формі анкетування (проводилось анонімно). Опитувальник включав питання, що стосувалися розуміння дітьми поняття насилля; чи зазнавали вони насилля; засобів покарання, які застосовують батьки; чи траплялось терпіти приниження, знущання або побиття ровесниками; чи здійснювали насилля над своїми однокласниками, знайомими; які почуття виникають, коли принижують, обзивають, кричать, б'ють.

Проаналізуємо результати опитування. На 1 питання (рис. 1) отримано такі відповіді: фізичні та психологічні дії, спрямовані проти особистості – 40%; заподіяння шкоди іншій людині – 22%; приниження людської гідності – 11%; порушення прав людини – 10%; примушування робити щось проти волі людини – 9%; знущання сильніших над слабшими – 8%. Отже, більшість учнів під поняттям «насилля» розуміють – фізичні та психологічні дії спрямовані проти особистості та заподіяння шкоди іншій людині. Тому, діти розуміють сутність поняття «насилля». Діти глибоко усвідомлюють дану проблему в міру дорослішання та застосування знань у цій сфері до себе.

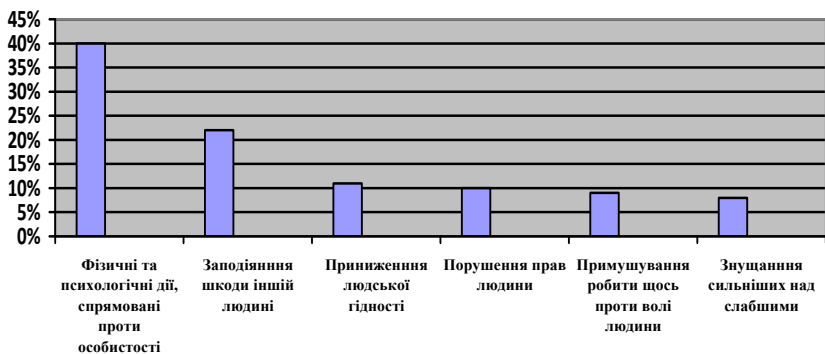

Рис. 1. Результати опитування з питання «На твою думку насилля – це...?»

На 2 питання (рис. 2) отримано наступні відповіді: «вдома» – 9%; «в школі» – 25%; «на вулиці» – 40%. Отже, на вулиці насильницьких дій діти зазнають найчастіше.

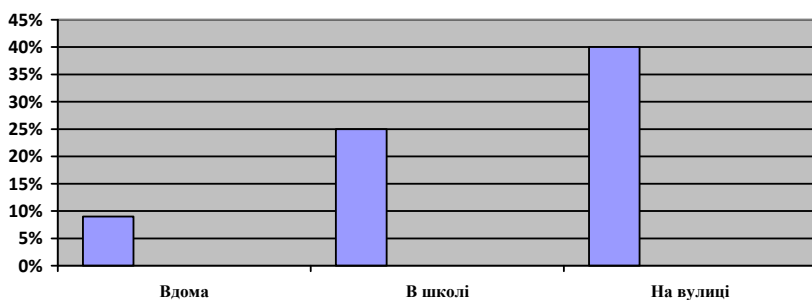

Рис. 2. Результати опитування з питання «Чи зазнавали насилля?»

На 3 питання (рис.3) отримано такі відповіді: «фізичні» – 11%; «моральні» – 90%; «ніякі» – 70%. Як видно з результатів, найчастіше батьки застосовують моральні засоби покарання. Постійна критика і словесні образи дитини призводять до того, що вона починає вважати, що не заслуговує хорошого відношення батьків або інших дорослих, не гідна любові. Рівень її самоповаги значно знижується, порушується самосприйняття, розвивається низька самооцінка, «комплекс неповноцінності».

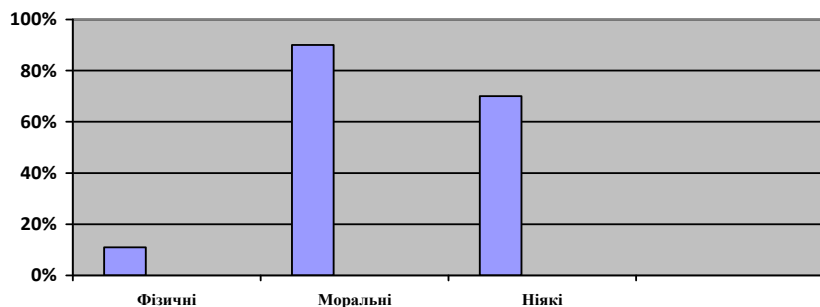

Рис. 3. Результати опитування з питання «Які засоби покарання найчастіше застосовують до тебе твої батьки?» (можливо кілька варіантів відповіді)

На 4 питання (рис. 4) отримано відповіді: «дуже часто» – 5%; «часто» – 8%; «інколи» – 55%; «ніколи» – 32%. Як бачимо, значна кількість дітей, які перебувають у будь-яких дитячих колек-

тивах, зазнають насильства у тій чи іншій формі. Спостерігаючи за насильницькою поведінкою на екрані діти схильні до відтворення цього в реальному житті. На жаль, значна кількість сучасних передач транслюють насилля. Одним із джерел поширення насильства серед однолітків фахівці називають необмежений доступ дітей та молоді до Мережі Інтернет та телебачення [3].

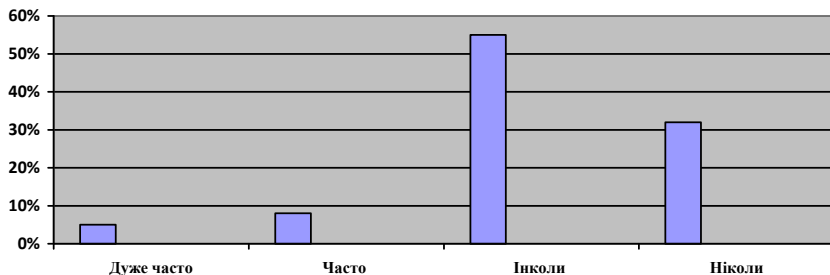

Рис. 4. Результати опитування з питання «Чи траплялось тобі терпіння приниження, знуцання або побиття однолітків?»

Щодо 5 питання (рис.5) отримано такі відповіді: «так» – 37%; «ні» – 63%. Отже, більшість учнів відповіли, що особисто не здійснювали насилля над однолітками.

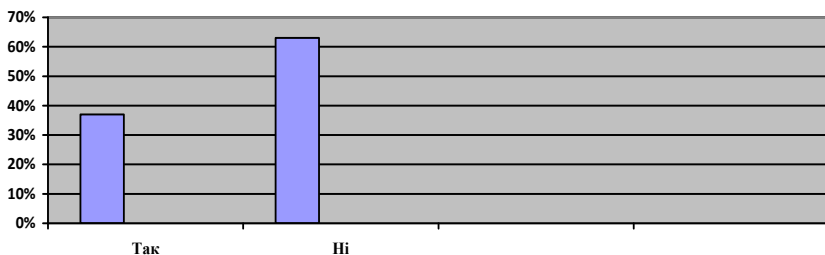

Рис. 5. Результати опитування з питання «Ви особисто коли-небудь здійснювали насилля над своїми однокласниками, знайомими?»

На 6 питання (рис. 6) отримано такі відповіді: «образа» – 45%; «гнів» – 45%; «бажання втекти» – 32%; «байдужість» – 15%; «страх» – 20%; «ненависть» – 17%; «бажання вирости і віддячити тим самим» – 18%.

Почуття, які виникають в учнів коли на них кричать, принижують, обзивають та б'ють доволі різноманітні, у більшості учнів виникають почуття образи, гніву, бажання втекти і т. д.

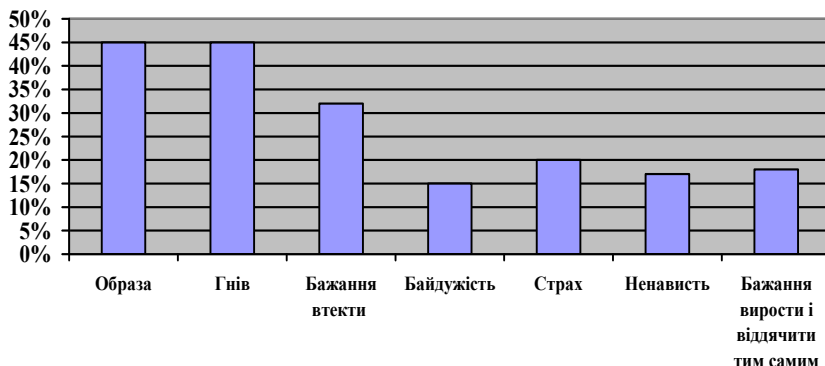

Рис. 6. Результати опитування з питання «Які почуття виникають, коли на тебе кричать, принижують, обзивають, б'ють?» (можливо кілька варіантів відповіді)

Загалом, як показують дані опитування, переважна більшість учнів стверджують:

- насилля – це фізичні та психологічні дії, спрямовані проти особистості;
- «зазнають насилля на вулиці»;
- найчастіше батьки застосовують моральні засоби покарання;
- інколи терпіли приниження, знуцання або побиття однолітків;
- особисто не здійснювали насилля над своїми однокласниками, знайомими;
- коли на них кричать, принижують, обзивають та б'ють, виникають почуття образи, гніву.

Пропонуємо рекомендації для вчителів та батьків.

Рекомендації для вчителів (класних керівників):

1. Не бути байдужими до внутрішнього стану учнів.
2. Сприяти налагодженню позитивних і взаємодовірливих стосунків між учнями.
3. Відпрацьовувати з дітьми прийоми неагресивної поведінки у відповідь на словесну агресію, навички припинення агресії стосовно себе, щоб не допустити її нарощування.
4. Посилити профілактичну роботу з попередження правопорушень та бездоглядності.
5. Проводити виховні години та бесіди про необхідність уникання насильницьких дій щодо однолітків та молодших учнів.

6. Проводити батьківські збори, на яких обговорювати проблему застосування насилля у сім'ї щодо дітей та про недопущення насильницьких дій по відношенню до дітей.

7. Поширювати серед батьків інформацію про сімейні стосунки, раннє виявлення конфліктних ситуацій та вирішення міжособистісних та внутрішньосімейних конфліктів.

8. Приймати заходи щодо попередження випадків жорстокого поводження батьків з дітьми.

9. Володіти необхідним переліком правових знань, щоб мати змогу допомагати у вигляді консультацій учням.

Рекомендації для батьків:

1. Більше уваги звертати на проблеми та емоційні стани дитини.

2. Навчити дітей брати відповідальність на себе.

3. Не допускати застосування щодо дітей насильницьких дій, як фізичних, так і психологічних, економічних, сексуальних.

4. Покарання щодо дитини здійснювати у формі пояснення, довірливої розмови, вмовляння, переконувальності тощо.

5. Розвивати здатність до емпатії.

6. Забороняти перегляд фільмів та комп'ютерних ігор з насильницькими сценами.

7. Організувати дозвілля дітей та влаштовувати їх до гуртків, секцій та ін.

8. Любити по-справжньому дітей та мудро виявляти турботу про їхнє майбутнє.

Висновки. Отже, у дітей, які зазнали насильства, як правило, переважають негативні емоційні переживання – гнів, лютість, страх, тривога, занепокоєність. Саме тому батьки повинні обговорювати з дитиною необхідність розповідати їм будь-які інциденти, які викликають в неї, емоційний та фізичний дискомфорт.

Дорослим потрібно коригувати не лише поведінку дітей, а й слідкувати за своєю поведінкою, адже вони найчастіше, є прикладом для наслідування дітей. Варто обговорювати проблеми насильства, це призведе до формування аналогічних понять і уявлень відносно порушеної теми як у дорослих, так і у дітей. Переконані, слід контролювати випадки насильства серед дітей, виявляти дітей-агресорів, організувати системну роботу з ними фахівців.

Перспективою подальших досліджень означеної проблеми є вивчення психологічних проявів насилля підлітків за гендерною ознакою.

Список використаних джерел

1. Ильин Е.П. Психология агрессивного поведения / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2014. – 368 с.
2. Система захисту дітей від жорстокого поводження: навчально-методичний посібник [Ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної]. – К. : Держсоцслужба, 2005. – 396 с.
3. Україна серед лідерів з насильства серед молоді [Електронний ресурс]: Доповідь про ситуацію в Україні BBC – Мій світ. – Режим доступу до сайту http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/2010/09/100930_violence_children_ob.shtml
4. Фурманов И.А. Агрессия и насилие. Диагностика, профилактика и коррекция / И.А. Фурманов. – СПб. : Язык, 2007. – 479 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Il'in E.P. Psihologija aggressivnogo povedenija / E.P. Il'in. – SPb. : Piter, 2014. – 368 s.
2. Systema zahystu ditej vid zhorstokogo povodzhennja: navchal'no-metodychnyj posibnyk [Red. K. B. Levchenko, I. M. Trubavinoi']. – K. : Derzhsoцsluzhba, 2005. – 396 s.
3. Ukraї'na sered lideriv z nasył'stva sered molodi [Elektronnyj resurs]: Dopovid' pro sytuaciju v Ukraї'ni VVS – Mij svit. – Rezhym dostupu do sajtu http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/2010/09/100930_violence_children_ob.shtml
4. Furmanov I.A. Agressija i nasilie. Diagnostika, profilaktika i korrekcija / I.A. Furmanov. – SPb. : Jazyk, 2007. – 479 s.

Received February 20, 2017

Revised March 16, 2017

Accepted April 18, 2017